

Швачко С.О.
(м. Суми)

ЛІНГВО-КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ НУМЕРАЛЬНИХ МОРФЕМ

Серед вторинних конструювань в англійській мові чинне місце посідають нумеральні морфеми – НМ (об'єкт дослідження) з притаманними їм семантичними та формальними характеристиками (предмет дослідження). Актуальність дослідження НМ обумовлено тенденціями сучасної лінгвістики до системно-функціонального виміру мовних одиниць, їх рушійної сили та валоративності у ніші мовних картин світу. НМ походять від числівників, які в родині квантитативних одиниць (КО) пізнали «долю семи чудес»: 1) генерували в «оселі предметності», 2) зазнали термінологізації та 3) детермінологізації, 4) вийшли на простори фразеології, 5) дискурсивно номінують точну, приблизну, невизначену кількість, 6) пройшли семантичний колообіг від предметного до спустошеного значення, 7) мають рушійну словотвірну силу.

Розпізнання епідигматичного стану числівників, їх словотвірного буття сприяє осмисленню проблем кореляції між морфемних та лексичних одиниць [3].

Корпус денумеративів включає похідні конструювання типу *fourth, threefold, twice, hundredsome, between, only, thousands* – різночастиномовні КО з притаманними їм семантичними та формальними девіаціями.

Наявність групи числівників з компонентами *-teen, -ty* (етимологічні дублети лексеми *ten*) свідчить про внутрішньочастиномовну словотвірну силу ранніх числівників, їх спроможність розширювати власні категоріальні ресурси. Зазначена сила числівників об'єктивується також наявністю назв великих чисел, у когнітивній пам'яті яких матеріалізується сема «більший за попереднє число»: *hundred* «велика десятка», *thousand* «велика сотня», *million* «велика тисяча» тощо. Пізні числівники (*million, milliard, billion, trillion*) позначені також шармом похідності. Генетично морфема *milli-* семантизувала «тисячу кроків». Наповнення дименціонального терміна *mile* верифікується соціальними чинниками, регіональними канонами. Пор. долю лексем *billion, trillion* в американському та британському вжитку.

«Сплески» минулого буття прослідковуються у відчислівникових утвореннях – дериватах нових частин мови. Відмінною рисою числівників є позначення денотата основною,

числовою семою. Немає числівників без значення числа. На парадигматичному рівні вони представлені формулою $C_{n-1} = C_n + 1$ ($9=8+1$, $8=7+1$ тощо).

Основам числівників притаманна сполучувальна комбінаторика, селективні, внутрішньословесні зв'язки. Нумеральні основи реалізуються в дериватах, утворених в основному афіксацією та словоскладанням. Суфікси розширяють нумеральну основу, а вторинні утворення співвідносяться з різними лексико-граматичними категоріями. Пор.: англ. *fifth, fiver, twentieth, twice, fourfold*. Суфікс *-ard* позначений омонімічністю у лексемах *coward* та *millionard*, інтегруюча сема останніх є «великий». Внутрішньочислівникові утворення нагадують про етимологічні витоки, зберігають когнітивну пам'ять про ретробуття пізніх утворень. Відчислівниковий вимір об'єктивується у секундарних утвореннях, у поліфункціональності КО, в епідигматичних потенціях, семантичних та формальних девіаціях, у процесах деквантифікації, у появі предметності, у дієвості лінгвістичних та соціальних факторів.

Структура та зміст денумеративів залежить від лексико-граматичного характеру вихідних одиниць, системи словотвору та частиномовної представленості. Словотворення – це процес побудови, нових, похідних одиниць, що передбачає появу метазнаків: *морфемний склад, структура, спосіб деривації*. Квантитативна морфема – найменша значуща одиниця, семантичне наповнення якої співвідносить її з корелюючими однойменними одиницями. За структурою НМ співставляються з одиницями, які становлять лексичне ядро слова. Афікси надають слову додаткове значення. Квазіпрефіксація денумеративів нагадує про витоки самого процесу, його тяжіння до словоскладання. Пор.: англ. *between, alone, lonely*. Препозитивна позиція префіксів есплікується їх минулим самостійним буттям у словосполученнях квантитативного (1) та числового (2) наповнення. Наприклад: англ. (1) *always, becloud, megacycle, microfilm, midday, underage*; (2) *bilateral, centigramme, decigramme, hectometer, hemisphere, monologue, dialogue, octoped, pentagon, triangle, twilight*.

Суфікси розмитого квантитативного наповнення мають дистантне відношення до числівників, вони позначають кількість узагальнено (*delegacy, tonnage, foliage*), зменшувально (*birdie, booklet, hillock, duckling*), аугментативно (*coward, foremost, superbo*), сумарно (*spoonful, roomful, mouthful*), ітеративно (*manifold, twinkle*).

У денумеральній ад'єктивній парадигмі словотвірними потенціями визначаються морфемні *-fold, -some, -th*, у прислівниковій -

-ce, у субстантивній – -er, -e(s). Валентності характеристики є прозорими у дериватах типу англ. *thirtysome, twice, threefold, millionaire, millionize*. Семантичне навантаження похідних одиниць базується на пересіченні (адитивному чи мультиплікативному) смислів компонентів, наприклад: англ. *fifth* “bottle, 1/5 gallon”, *ten gallon hat* “cowboy hat”, *sweet and twenty* “young and beautiful girl”, *between maid* “a sort of cook and room maid”, *nine to five* “man working from nine to five”, *threescore* “20x3=60” тощо [2].

Морфема -some походить від займенника на позначення приблизної кількості, яка (морфема) у нумеральних дериватах займає постпозицію по відношенню до основи числівника. Наприклад, англ. *Jesmina Villa has been built some eighty years ago by prosperous retired tradesman from Caxley (A.Cronin). It's thirtysome kilometers from here (E.Hemingway)*. Утворення типу *sixtyish* асоціюють з поняттям апроксимації, субстантиви –деривати (англ. *in twos, in threes, by four*) вказують на групи певного числового навантаження. Віковий статус позначається субстантивами типу *in her twenties* (від 20 до 29 років), *teeners* (від 13 до 19 років). Дієслова утворюються за моделлю оказіональної конверсії (*to five, to ten* тощо).

Сукцесивність словотвірного процесу позначена трьома ступенями. Пор.: англ. *one – oneness, only, once – lonely – loneliness; three – threes, thrice, threesome – thirds, thirdly; million – millionth – millionairess – multimillionairess*.

Префікси денумеративів корелюють з дещо розмитими параметрами квантитативності типу англ. *undersixty, midseventies*.

Спрощені префікси спостерігаються в утворенні *lonely* (*all + one + like*), *alone* (*all + one*), *between* (*be + two*). Числівниковим основам притаманна ініціальна позиція у складних конструюваннях, що есплікується природою вихідних одиниць. Пор.: англ. *six-footer, thirty-strong-group, two-edged, three-cornered, twenty-year-old*.

Денумеративні композити конструюються за моделями Num + N (*two-piece*), Num + N + -ed (*two-cornered*), Num + Adj + N (*three-strong-group, two-odd-team*). Серед неологізмів – дериватів превалюють іменники та прикметники типу англ. *one-up, one-way-love, four-star-general, one-way show, four flush* [2].

НМ «розповідають» про скриті та явні універсальні риси мовних картин світу. Без слів не буває морфем. Без реальної квантитативності не буває лінгвістичної квантитативності. В англійській мові КО детермінуються інтегральною дією динамізму, адаптивності та антропоцентризму. Денумеративи мотивуються вихідними числівниковими одиницями – за моделями (зразками) мови.

Структура та внутрішня форма денумеративів відповідає вираженому ними змісту та будуються як бінарне утворення вихідних одиниць. Дери́ваційне значення секондарних конструювань обіймає мотивуюче значення твірних морфем, їх залежність від словотвірної моделі. Лінійні моделі (афіксація, словоскладання) превалюють над нелінійною моделлю денумеративів (конверсією). Кластери денумеративів утворюються сукупністю упорядкованих відношеннями похідності морфем. Невід'ємним сектором в англійській мові є числівники, поверхнева та глибинна структура яких відкрита модифікаціям на епідигматичному рівні, як таких, що сприяють дієвості «вічного двигуна» [1] у мовній картині світу. Перспективним вважаємо вивчення лінгвокогнітивного буття дериватів дименціональної парадигми слів міри та ваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Таїна слова / І.Р.Вихованець. Таїна слова. – К.:Рад.школа, 284 с. **2.** Дополнение к Большому англо-русскому словарю / Под. рук. И.Р.Гальперина – М.: Русский яз., 1990. -432 с. **3. Швачко С.О.** Еволюційні віхи квантитативних слів (семантична девіація англійських числівників) / Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наук праць.– Випуск 441-443: Германська філологія. – Чернівці: ЧНУ, 2009. – С.295-299.

Швачко С.О. Лінгво-когнітивні аспекти нумеральних морфем

У статті порушуються питання словотвірних тенденцій числівників в англійській мові. Денумеративи аналізуються на векторі їх поверхневих та глибинних структур, семантичних та формальних девіацій. Осмислюються спільні та відмінні риси вихідних та похідних корелюючих одиниць, а також лінгвістичне буття денумеративів – їх частиномовне представлення, мотивація та спосіб творення.

Лінгво-когнітивні аспекти, нумеральні морфем, числівник, семантичні та формальні девіації, словотвірні тенденції.

Швачко С.А. Лингво-когнитивные аспекты нумеральных морфем

В статье рассматриваются вопросы словообразующих тенденций числительных английского языка. Денумеративы анализируются на векторе поверхностных и глубинных структур, семантических и формальных девиаций. Осмысливаются общие и отличительные черты исходных и производных корелирующих единиц, а также – лингвистическое бытие денумеративов, их частеречная представленность, мотивация и способы деривации.

Лингво-когнитивные аспекты, нумеральные морфемы, числительные, семантические и формальные девиации, словообразующие тенденции.

Shvachko S.O/ Linguo-cognitive Aspects of Numerical Morphemes

The article in question deals with the word-building tendencies of the English numerals. Denumeratives are being analyzed in terms of their outer- and inner structures semantic and formal, semantic and formal deviations. Common and distinctive features of the correlated units are being analyzed besides linguistic nature and categorical representations, motivation and ways of derivation are being dealt with into that.

Linguo-cognitive aspects, numerical morphemes, numerals, semantic and formal deviations, word-building tendencies.